

SZEBELÉDI ZSOLT*

Rejtélyes holttest a Csele-patak közelében

A Sárffy-jelentés értelmezésének nehézségei filológus szemmel

Történelmünk sorsfordító eseményei közül a szélesebb közönség részéről csak néhány számíthat olyan nagy érdeklődésre, mint II. Jagelló Lajos magyar és cseh király mohácsi csata utáni sorsa. Ma a történeti irodalom leginkább elfogadott álláspontja, hogy a csatából menekülő király a lováról leesve, a Duna áradása miatt felduzzadt Csele-patak torkolatának közelében fekvő lápos, mocsaras területen lelte halálát. Időről időre azonban – gyakran a történész szakmán kívül álló személyek – megkérdőjelezzik a király halálának körülményeit. Elsősorban Szerémi György emlékiratában és a kézírata végéhez csatolt *Epistola flebilis*ben olvasható királygyilkosság teória mellett teszik le a voksukat. Ezekkel az elméletekkel, azok gyenge pontjaival és számos ellentmondásával Farkas Gábor Farkas a *Magyar Könyvszemle* hasábjain már részletesen foglalkozott, ezért jelen cikkemben ezeket még érintőlegesen sem kívánom vizsgálni.¹ A II. Lajos halálának körülményeihez kapcsolódó eddigi teóriákhoz viszont a múlt évben egy újabb csatlakozott. Dr. Nemes István és dr. Tolvaj Balázs az *Orvosi Hetilap* 2014-es számában megjelent cikkükben ezúttal elsősorban nem a király halálának módját kérdőjelezték meg – bár a cikk végén erre utaló mondatokat is olvashatunk –, hanem azzal az elmélettel álltak elő, hogy 1526 októberében a Mária királyné parancsára a holttestet felkutató csoport valójában nem II. Lajos földi maradványait találta meg és szállította Székesfehérvárra, hanem egy legfeljebb néhány napos ismeretlen fiatalember testét.² Következtetésüket a halott király felkutatásáról beszámoló levél néhány, szerintük ellentmondásos mondatára alapozzák. A szerzők fő állításai röviden a következők: úgy vélik, hogy a holttest azonosítása nem felelt meg azoknak a szakmai kritériumoknak, melyek segítségével megállapítható, hogy a király feküdt a friss sírhalom alatt. A jelentést megfogalmazó és a kutatásban részt vevő Sárffy Ferenc és társai által megtalált holttest nem lehetett hat-héhetes, legfeljebb néhány napos. Ezzel összefüggésben cáfolják Kenyeres Balázs 1926-os orvos szakértői véleményét, melyben a neves orvos a hulla

* A szerző a MTA-ELTE-PPKE Ókortudományi Kutatócsoport és MTA-DE Lendület-kutatócsoport tagja.

¹ FARKAS GÁBOR FARKAS, *II. Lajos rejtélyes halála 2. rész = Magyar Könyvszemle*, 2001, 33–66.

² NEMES ISTVÁN, TOLVAJ BALÁZS, *II. Lajos magyar király (1506–1526) holttestének megtalálása. Az 1926-ban írt igazságügyi orvosszakértői vélemény elemzése és újraértelmezése = Orvosi Hetilap*, 2014, 12, 475–480.

állapotára vonatkozó Sárffy-leírást összegegyeztethetőnek véli azzal, hogy a király már augusztus 29-e óta halott volt. Ezek az állítások eredetileg két lehetőséget kínálnak fel: Sárffyék vagy nem II. Lajos holttestét találták meg a csata helyszínének közelében, vagy a király nem sokkal a megtalálása előtt hunyt el. Az utóbbi verzió azonban igen nehezen képzelhető el, hiszen kizárt, hogy a csatát túlélő király ilyen sokáig a környéken kóborol, majd csupán pár nappal a testének megtalálása előtt valamilyen módon meghal, és nem messze a lovától és fegyvereitől ismeretlenek eltemetik. Ezt szerzőpárosunk sem állítja, mivel egy későbbi előadásukon világosan azt az álláspontjukat fogalmazták meg, hogy szerintük október harmadik hetében Sárffyék valójában nem II. Lajos holttestét találták meg.³ Az alábbiakban filológusként tartózkodom attól, hogy orvosi kérdésekről vitába szálljak a cikkírókkal, viszont arra mindenképpen rá kell mutatnom, hogy az érvelésük során többször nem kellő körültekintéssel jártak el. Néhány esetben olyan feltételezésekből indultak ki, melyek nem bizonyíthatók, bizonyos adatokat pedig önkényesen úgy értelmeztek, hogy azok a saját elméletüket támassza alá. A vizsgálatommal azt szeretném bizonyítani, hogy itt valójában nem egy szenzációs új felfedezésről, hanem csupán egy újabb, számos bizonytalan feltételezésen alapuló teóriáról beszélhetünk.

Mindenekelőtt a holttest felismerésének kérdéséhez kívánok néhány megjegyzést fűzni. Sárffy levelében azt olvashatjuk, hogy amikor a király halálának egyetlen szemtanúja, a felkutatásban szintén résztvevő Czettric Ulrich meglátta a holttest földből előbukkanó lábát, az azon lévő 'jegyről' ismerte fel a királyt: „...primum a parte pedum aperta sepultura dextrum pedem hominis sepulti Czettric arripuit, aqua duorum pileorum diligentissime lavit, signumque, quod maiestas regia in dextro pede habebat, deprehendit”.⁴ A szombathelyi orvosok ezt a 'jegyet' foltként értelmezik, az index portálon olvasható cikkben már konkrétan anyajegyről olvashatunk.⁵ Mivel nem vagyok patológus, azzal az állításukkal nem tudok és nem is akarok vitába szállni, hogy egy több mint hathetes holttest bőrén azonosíthatók-e az anyajegyek vagy egyéb pigment-foltok. Úgy tekintek erre, hogy ebben az orvosoknak minden bizonnyal igazuk van. A szöveg alapján viszont egyáltalán nem jelenthetjük ki, hogy itt a bőrön lévő foltról vagy anyajegyről van szó. A levél írója ugyanis nem az egyértelmű *naevus* latin szót, hanem a tágabb jelentéstartománnyal rendelkező *signum* kifejezést használja, melyet leginkább 'jegynek' vagy 'ismertető jelnek' fordíthatunk.⁶ A kifejezés ilyen értelmezését támogatja az is, hogy pár sorral lejjebb a szöveg a király fogazatával

³ Az előadás tartalmi kivonata: *A Magyar Arc-, Állcsont- és Szájsebészeti Társaság XVIII. Nemzeti Kongresszusa 2014. október 2–4. Tapolca, Hunguest Hotel Pelion, Program füzet*, 25.

⁴ A szöveget Kasza Péter új kritikai kiadásából idézem. BRODERICUS, Stephanus, *Epistolae*, ed. Kasza Péter, Bp., Argumentum Kiadó, 2012, 160–162.

⁵ http://index.hu/tudomany/tortenelem/2015/03/25/megsem_fulladt_ii_lajos_a_csele-patakba/

⁶ *Dictionary of Mediaval Latin from British Sources*, XV, Oxford University Press, 2012, 3082–3083; *A latin nyelv szótára*, szerk. Finály Henrik, Budapest, Franklin Társulat. Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1884, 1824.

kapcsolatban szintűgy *signum*okat említ, vagyis a terminus sokkal inkább valamifajta közelebbről nem meghatározható ismertető jelre, mintsem konkrétan anyajegyre vonatkozik. Ez pedig lehet akár összenőtt vagy csonka lábujj vagy bármilyen más olyan elváltozás, régebbi sérülés, mely hosszabb idő elteltével is felismerhető egy holttesten. Ebből fakadóan én a lábon lévő jegy alapján való azonosítást kevésbé látom lehetetlennek, mint a cikkírók. Persze Sárffy nem nevezi meg pontosan, hogy milyen 'jegyre' gondol, a levél szerint azonban ezt megpillantva Czetricz azonnal ráismert a királyra, tehát eléggé jellegzetes dolognak kellett lennie. A kortársak, kiváltképp pedig a király személye mellett szolgáló kamarás mindenképp jobban tudhatta, hogy milyen ismertető jegy volt a király lábán, mint ma bármelyikünk. Ezen túlmenően Sárffy még arról is beszámol, hogy a holttest fogainak bizonyos 'jelei' is azt erősítették meg, hogy a király földi maradványait rejtette a sírhalom („...per ea signa, quae regia maiestas in dentibus gerebat, se esse indicavit.”). Az orvosok úgy vélik, hogy a fogazatbeli eltérések önállóan nem alkalmasak az agnoszkálásra, csak korábbi lelet, foglenyomat vagy röntgenfelvétel segítségével állapíthatók meg azok az egyedi jellegzetességek, amelyek alapján egyértelműen azonosítható egy holttest. Először is a Sárffy-levél szerint nem kizárólag a fogakon lévő ismertetőjelek alapján, hanem a lábon lévő jeggyel együtt ismerték fel Lajost, és a fentiekből világos, hogy az utóbbi olyan elváltozás is lehetett, amit akár ennyi idő után is fel lehet ismerni. A két *signum* együttesen erősítette meg tehát Sárffyékat abban, hogy a királyt találták meg. A szombathelyi orvosokkal szemben én a fogazattal kapcsolatban cseppet sem nevezném feltűnőnek, hogy a korabeli források egyike sem szól II. Lajos fogain található különös ismertetőjelekről. Ha jól értem, ezzel azt kívánják sugallni, hogy ezek a jellegzetességek talán nem is lehettek annyira szembeötlőek. Am attól még, hogy a király fogait érintő ismertetőjegyekről nincs feljegyzésünk, az még természetesen nem jelenti azt, hogy ilyenek nem is voltak, vagy hogy azok nem volt feltűnőek, hanem csupán azt, hogy az eltéréseket a kor írástudói lejegyzésre nem tartották érdemesnek. Azt gondolom, hogy soha nem is írtak erről, mivel egyszerűen – és ezt a cikk írói is megemlítik – a középkori ember nem tartotta fontosnak a fogazat állapotát, pontosabban lejegyzésre bizonyosan nem. Ha bármelyik korabeli vagy régebbi középkori műben megnézzük az egyes királyok vagy hadvezérek külsejét leíró részeket, a források a fogazatról sosem tesznek említést. Az pedig, hogy a király fogsoráról nincs leírásunk, természetesen nem zárja ki azt, hogy Czetricz és általában a király szűkebb környezete számára ne lett volna közismert Lajos fogazatának számunkra már azonosíthatatlan, de akár igen feltűnő egyedi vonása. A holttest exhumálásakor, miután Czetricz az arc alapján nem volt teljesen biztos a dolgában, nyilván ezért vizsgálta meg azonnal a fogakat. Noha ő egyértelműen felismerni vélte a holttestben a királyt, ennek ellenére a szerzők az agnoszkálási eljárást eredménytelennek tekintik. Az eredménytelenség indokai során azonban nem számolnak a korabeli realitásokkal. Ahogy fentebb utaltam rá, a szombathelyi orvosok azt állítják, hogy a fogazat alapján csak úgy azonosítható egy holttest, ha rendelkezünk foglenyomattal vagy röntgenfelvétellel. Ezek valóban szükségesek ahhoz, hogy a 21. században az

eljárás szabályos legyen, és a holttestet minden kétséget kizáróan azonosíthassák – a törvényszéki eljárás nyilván arra törekszik, hogy kizárja az esetleges téves agnoszkálást –, de ilyen elvárást nem támaszthatunk a 16. század elején. Éppen ezért nem is érthető, hogy miért nehezményezik, hogy legalább egy borbély nem volt jelen a holttest kiemelésénél. Az ő szemükben az agnoszkálás egy akkori orvos jelenlétében is eredménytelen lett volna, hiszen 1526-ban nyilvánvalóan senki sem rendelkezett foglennyomattal, és röntgenről sem hallottak. A valódi kérdés tehát az, hogy ha a modern szabályoknak nem is felelt meg az azonosítási eljárás, az vajon eleve kizárja, hogy a fenti jegyek alapján akár egy hat- vagy héthetes holttestben felismerhessék a királyt? Az általam leírt érvek alapján egyáltalán nem zárható ki, hogy a holttesten látható ismertetőjelek lehettek annyira egyediek és feltűnőek, és olyan jellegűek, hogy segítségükkel a királyt személyesen ismerő Czetricz még laikusként is ráismerhessen az uralkodóra. Mindezeket figyelembe véve, ha rosszindulatúak vagyunk, feltételezhetjük, hogy Czetricz szándékosan hazudott, ha jóindulatúak, akkor pedig azt is gondolhatjuk, hogy egyszerűen tévedett. De mindezek mellett legalább ugyanannyi esélye van annak is, hogy a kamarás nem hazudott és nem is tévedett, a kiásott tetem valóban a királyé.

A másik fontos kérdés a holttest állapota, amelyről a szövegben ez áll: „*Absit adulatio et reverendissima dominatio vestra credere dignetur, nunquam vidi corpus exsanguie hominis tam incorruptum tamque non fastidiosum et minus terribile, nulla enim corpus suae maiestatis pars corruptionem aut foeditatem aliquam habebat...*”. Kenyeres Balázs 1926-ban írt szakértői véleményében amellett érvelt, hogy Sárffy beszámolója összeegyeztethető azzal a ténnyel, hogy a király több mint hat hete halott volt. Szerinte a holttest előrehaladott rothadás állapotában volt, ezért azonosították a fogairól, és nem az arcáról, mely az ekkor már bekövetkezett ráncosodás következtében felismerhetetlenné vált.

Szerzőink Kenyeres szakértői véleményét határozottan elutasítják, mivel Szerintük Sárffy azon kijelentése, hogy „sosem láttam emberi holttestet, mely ennyire épen megmaradt volna” nem felel meg egy legalább hathetes holttest állapotának. Az orvosok először Kenyeres szakvéleményének tendenciózusságára mutatnak rá, utalva arra is, hogy milyen nehéz feladat egy több száz éve halott királyról látatlanban egyértelmű orvosi szakvéleményt kialakítani. Itt rögtön meg kell jegyezni, hogy ez a teljesen jogos állítás visszafelé is elsülhet, hiszen dacára az orvostudományban végbement fejlődésnek és a nemzetközi orvosi szakirodalomhoz való könnyebb hozzáférésnek, ez ma sem lett könnyebb, hiszen ugyanúgy egy szubjektív és szűkszavú beszámolóra kell hagyatkoznunk, empirikus vizsgálatra pedig továbbra sincs lehetőségünk.

Mikor a szerzők Kenyeres szakvéleményét cáfolják, abban valóban igazuk van, hogy Sárffy nem tesz említést arról, hogy a hulla arcvonásai el lettek volna változva, és ezért kellett a fogait megvizsgálni az azonosításhoz. Nyilvánvalóan Kenyeres következtetéséről van szó, amire azért volt szükség, hogy magyarázatot találjon arra, hogy az exhumálás után a jelenlévőknek miért kellett egyáltalán a halott király fogzatával foglalkozniuk. Nem tudok azonban az orvosok azon állításával egyetérteni, hogy nincs logikai összefüggés a két dolog között. Ha

ugyanis az arcáról egyszerűen fel lehetett volna ismerni, hogy a holttest a királyé, vagy valaki másé, nem lett volna értelme a fogazatot vizsgálni, vagyis Kenyeres okoskodása nem teljesen alaptalan. A cikkírók azt állítják, hogy Sárffy nem észlelt sem ráncosodást, sem pedig kellemetlen szagot: „Sárffy azonban semmiféle ráncosodásról nem számolt be, bűzös vagy kellemetlen szagot sem észlelt, a holttest feloszlásának legkisebb jelét sem vette észre!” Pedig helyesebb lenne azt mondani, hogy a levél írója konkrétan nem tesz említést ráncosodásról vagy kellemetlen szagról, de ettől függetlenül még észlelhette ezeket. A latin szövegben szó szerint ez áll: „...*nunquam vidi corpus exsanguie hominis tam incorruptum tamque non fastidiosum et minus terribile...*”. A holttest állapotára vonatkozó *incorruptum* jelentése ’romlatlan’, a *terribile* pedig ’ijesztő’-nek fordítható. A harmadik *fastidiosum* kifejezés eredetileg csupán általános, közelebről nem meghatározható jelentéssel bír, pontos fordítása ’visszataszító’ vagy ’undort keltő’.⁷ Alapvetően látványra, szagra vagy ízre lehet valami visszataszító, illetve undorító. Az egész szakaszt figyelembe véve azonban látszik, hogy Sárffy itt egy gyakori stílusesz-közzel, a pleonazmussal él, ebből következően pedig az ’ijesztő’ jelentésű *terribile* mellett álló *fastidiosum* sokkal inkább a látványra vonatkoztatható. Csak abban az esetben állíthatnánk, hogy Sárffy a holttestből áradó bűzre gondolt, ha a levelében az egyértelmű *odorans* vagy *foetidum* terminusokat használta volna, ezért a *fastidiosum* csak önkényesen értelmezhető szagként. A szó tehát általános jelentése és a mondatban elfoglalt helye miatt nem alkalmas arra, hogy segítségével alátámasszuk azt a feltevést, hogy a holttest nem volt bűdös. Hozzáteszem, hogy e tekintetben Kenyeres is rosszul okoskodott, hiszen – bár nem mondja ki – ő is mintha azt feltételezte volna, hogy a hullának nem volt szaga. Egyetlen forrásunk beszél arról, hogy a király teste nem volt bűdös, a már említett Szerémi emlékiratának végéhez csatolt *Epistola felbilis*. Ennek hitelessége egyéb szempontból is erősen megkérdőjelezhető, itt pedig – csak zárójelben – arra is felhívnam a figyelmet, hogy igencsak furcsa módon fejezi ki a szerző a ’szagtalant’ (*absque olfacto*).⁸ Mindenestre nem érheti vád Sárffyt a bizonyos szempontból pontatlan szóhasználat miatt, hiszen ne felejtjük el, hogy nem egy modern és részletes orvos szakértői véleményt írt, hanem csupán egy rövid magánlevelet Brodarics kancellár számára a megtalálás körülményeiről, azzal a kiegészítéssel, hogy a részleteket majd Czetricz szóban bővebben kifejti.

Ezek után elérkeztünk a fő kérdéshez, nevezetesen hogy a hulla valóban olyan „jó” állapotban lehetett, mint ahogy azt Sárffy írja. Egyrészt eleve nem tudjuk, hogy Sárffy mit is ért pontosan a ’romlatlan’ alatt. Ennek nem kell feltétlenül azt jelentenie, hogy külsőre olyan tökéletes volt Lajos, mintha egy teljesen friss halott lenne, csak azt, hogy egy több hetes hullához képest tűnik jó állapotúnak.

⁷ *A Magyarországi Középkori Latinság Szótára*, IV., szerk. Boronkai Iván, Szovák Kornél, Budapest, Argumentum Kiadó, 1993, 31.; FINÁLY 1884, i. m. 776.

⁸ Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543, kiad. Wenzel Gusztáv, Pest, Eggenberger Ferdinánd, 1857, 408. = *Cod. Lat.* 4020. 133^v

De még az is elképzelhető, hogy Lajos földi maradványa valójában nem is volt annyira romlatlan, mint ahogy itt olvassuk. Óhatatlanul felmerül ugyanis a középkori szövegekkel foglalkozó kutatóban, hogy itt érdemes egy, a legendákban rendszeresen visszatérő motívumot is figyelembe vennünk. Számos olyan, szentekről szóló középkori forrásunk van, amelyek arról tudósítanak, hogy a halott szent teste hosszú idő után is romlatlan maradt, vagy kellemes illatot árasztott. Elegendő csak a Mór püspök által papírra vetett első fennmaradt legendánkra hivatkoznunk, amelyben Benedek folyóba vetett holttestét egy évvel később romlatlanul húzták ki a vízből, vagy a Szent László legenda azon momentumára, amikor a résztvevők a király felravatalozott testéből áradó édeskés illatot éreztek.⁹ De nem csak a legendákban olvasható szentekről és szent királyokról van ilyen leírásunk. Kézai Simon gesztája szerint Aba Sámuel sírjának feltárásakor a több éve halott király szemfedőjét és ruháját épségben, a sebeit pedig begyógyulva találták.¹⁰ Ezt az adatot később a Képes Krónika is szó szerint átvette.¹¹ Hogy ennek a toposznak a szerepeltetése a levélben miért jöhet komolyan számításba, arra Sárffy Ferenc személye adja meg a választ. Sárffy még a történelmi köztudatban is elsősorban győri várkapitányként él, holott egy – nem is teljesen jelentéktelen – klerikusról van szó. A forrásaink szerint rábaközi főesperes (1510–1522), a győri székeskáptalan kanonokja, sőt 1510-ben dékánja volt, aki éppen a mohácsi csata környékén a győri vár udvarbírói és főparancsnoki tisztét is gyakorolta.¹² Sárffy tehát mindenképpen az egyházi felső középréteghez tartozott. Mivel a vizsgált levelünk egyáltalán nem tekinthető hevenyészett fogalmazványnak, írója éppen hogy nyelvileg és stilisztikailag is igényes, dramaturgiai szöveg felépített levelet adott ki a kezéből, joggal gondolhatjuk, hogy megfogalmazójának magas szinten képzett, az *ars dictaminis*ben tökéletesen jártas embernek kellett lennie. Egy katona esetében komoly kétségek merülhetnének fel azzal kapcsolatban, hogy képes lenne egy hasonló levél önálló megírására, a klerikus Sárffynak viszont ez nem jelenthetett különösebb problémát. Azt csak feltételezhetjük, hogy a főesperes felszentelt pap volt – közismert tény, hogy a korban a kanonokok egy része még a kisebb papi rendeket sem vette fel –, de hogy képzett, a vallásos irodalmat ismerő, esetleg külföldi egyetemet is megjárta személy volt, ahhoz nem fér kétség. Egy tanult írástudótól pedig semmiképpen sem tekinthető különösnek, ha a levelében felhasznál egy ilyen, a legendairódalomban bevett toposzt. Egyszóval tehát komolyan felvethető, hogy Sárffy a holttest külsejére vonatkozó szavait

⁹ *Legenda SS. Zoerardi et Benedicti*, 2. cap. kiad. Madzsar Imre = *Scriptores Rerum Hungaricarum* (SRH), II, ed. Szentpétery Imre, Bp., Nap Kiadó, 1999, 359; *Legenda Sancti Ladislai regis*, 9. cap. kiad. BARTONIEK Emma = *SRH*, II, 523.

¹⁰ Simonis de KEZA, *Gesta Hungarorum*, 50. cap. kiad. Domanovszky Sándor = *SRH*, I, 176–177.

¹¹ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, 76. cap. kiad. Domanovszky Sándor = *SRH*, I, 332.

¹² BEDY Vince, *A győri székeskáptalan története*, Győr, Győregyházmezei Alap Nyomdája, 1938, 340–341; KÖBLÖS József, *A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan archontológiája 1458–1526*, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1987, 157–158. és 227.

nem szó szerint kell értenünk, leírásában a szerző csupán a középkori szentkultusz egyházi hagyományához kapcsolódott.

Más szempontból is megközelíthetjük a problémát. Az orvosok az új szakvéleményükben két olyan lehetőséget vetnek fel, amikor a király több mint hathetes teteme a laikus szemlélő számára is meglepően jó állapotúnak tűnhet. Az egyik a mumifikálódás, melyhez magas hőmérséklet, száraz környezet és légmozgás szükségeltetik, illetve a hullaviaszosodás, melynek feltétele, hogy a halott hideg vízbe vagy nedves, agyagos talajba kerüljön rövidebb idő után a halál beállta után, még a rothadási folyamatok megkezdődése előtt. Az első lehetőséget az orvosok teljesen kizárják, és bár nem vagyok szakavatott a kérdésben, a józan észre alapozva a mumifikálódást én magam sem nem tartom elképzelhetőnek. A cikk további részében tehát leginkább azt kívánják bizonyítani, hogy a körülmények a hullaviaszosodást sem tették lehetővé. Elméletüket három fő érv köré csoportosítják. Az első, hogy szerintük a király halála és eltemetése között legalább öt napnak kellett eltelnie, mivel addig, amíg a török sereg nem vonult tovább, és a Gyalókay szerint még napokig tartó áradás nem zajlott le, a hullának szükségszerűen temetetlenül kellett áznia a vízben. A második, hogy ez idő alatt az általuk 20 fokra becsült vízhőmérséklet inkább elősegítette, mint lassította a rothadási folyamatok beindulását. Harmadszor pedig a földfelszínhez közel (30–60 cm) temetett holttest esetében is csak gyorsul a rothadás, amelyet ráadásul kellemetlen szag is kísér.

Ha egyenként megvizsgáljuk a három fenti állítást, azt kell látnunk, hogy ezek mindegyike csupán ellenőrizhetetlen feltevés, és a szerzők lényegében ugyanabba a hibába estek, mint amivel korábban Kenyeres megfeddtek, vagyis az adatokat a saját előfeltevésükhöz igyekeztek igazítani. Mindenekelőtt elfogadták Gyalókay becslését az áradás időtartamára vonatkozóan, pedig annak valójában nem sok alapja van. Ő ugyanis egy névtelen szerzőtől fennmaradt, a király fulladásos haláláról tudósító kézirat egyetlen mondatára hivatkozik, ahol ez olvasható: „...et in quodam fluvio, qui illis diebus ex Danubio mirabiliter inundaverat, rex submergitur, cuius cadaver multis diebus in aqua lutulenta et limosa illius fluvii vel ramusculi Danubii iacuit, tantem (sic!) per cubicularium suum Uldaricum Czetryzo Boemum, repertum et Albe honorifice per Ioannem Zapoliensem, Waydam Transsilvanensem, tumulatum”.¹³ Abból tehát, hogy a folyó (ti. Csele-patak) a Duna vizétől „csodálatra méltó módon” megáradt, bajos bármiféle következtetést levonni arra vonatkozóan, hogy az áradás meddig tartott és mikor húzódott vissza. A cikkírók abból kiindulva, hogy Gyalókay elismert és elfogadott történész, nem jártak utána annak, hogy mennyire tekinthető megalapozottnak a fenti állítása. Igaz, eddig a történészek sem vonták ezt kétségbe, egyszerűen azért, mert nem ez volt a vizsgálódásuk fókuszában. Hiába neves történész tehát Gyalókay, véleménye nem köbe vésett kinyilatkoztatás, így arra, hogy az áradás visszahúzódására egy hétre volt szükség, nincs semmi bizonyíték. Ez bármennyi lehetett, akár egy nap, de több hét is, tehát nem lehet az érvek szilárd tartópillére.

¹³ KLUCH János: *Adalékok az 1514. évi pórlázadáshoz és a mohácsi vészhez = Történelmi Tár* 1905, 278.

A vízhőfok megbecsülését is problémásnak látom. Az lehet, hogy orvosok által elfogadott 20 fokos vízben gyorsabb a rothadás, de hogy valóban milyen volt a vízhőmérséklet, nem tudjuk. Ennek megállapítása még akkor is lehetetlen feladat, ha nem számítjuk bele, hogy az éghajlat jelentősen változott a középkorhoz képest. A 15–17. századi Európában ugyanis ekkor volt az ún. kis jégkorszak, vagyis akár jó pár fokkal hidegebb vízhőmérséklettel is számolhatunk.¹⁴ Az is nagymértékben árnyalja a kérdést, hogy a holttest az eltemetésig meddig és milyen környezetben feküdt. Nem biztos ugyanis, hogy a test végig vízben ázott. Az egész terület sáros, iszapos volt, még október közepén is, amikor Sárffyék a helyszínen jártak. Több lehetőség is elképzelhető. Ha gyorsan visszahúzódott az áradás, akár nagyon rövid idő alatt is megtalálhatták a testet, és elföldelheték a hullaviaszosodás kialakulásához kedvező nedves talajba, még akkor is, ha ennek végrehajtása a török hadsereg közelsége miatt kockázatos is lett volna. Viszont az sem elképzelhetetlen, hogy a király teste bizonyos ideig hideg vízben, majd annak visszahúzódása után majdnem teljesen ellepve, a nedves iszapban feküdt, egészen addig, míg a törökök ki nem vonultak, a helyi parasztok rá nem találtak és el nem temették. Azt is feltehetjük, hogy a király teste a nedves mocsaras földben szinte teljesen elmerült, és ez a környezet önmagában alkalmas volt a hullaviaszosodás megkezdéséhez, hiszen köztudott, hogy a mocsár elősegíti a holttestek konzerválódását. Amennyiben a királyt a megtalálás helyének közelében eltemetik, alapvetően ugyanolyan típusú talajban tovább folytatódhat a hullaviaszos átalakulás. Hangsúlyozom, hogy ez részemről nem több pusztán feltételezésnél, ezzel csupán azt szeretném érzékeltetni, hogy a forrás szűkszavúsága miatt számos lehetőséggel számolhatunk, az orvosok teóriája semmivel sem megalapozottabb, mint az általam fentebb felvázolt feltevések. Azok az érvek tehát, amelyek a hullaviaszos átalakulást kizárnák, igen gyenge lábakon állnak.

A három fő pont közül aggályosnak találok végül azt is, hogy a szerzők a holttest elhelyezkedésének mélységét is a rothadás gyorsulását elősegítő 30–60 cm-ben határozták meg. A kérdés az, hogy ezt mi alapján tették? A szövegben csupán a *novum sepulchrum* szókapcsolat áll, ami egyáltalán nem utal annak mélységére. A sír feltárását vagy tíz ember végezte, nem tudjuk mennyi ideig mozgatták a földet, de akár jóval mélyebben is feküdhettek a király teste.

Mindezekén túlmenően még az is bizonytalan, hogy pontosan mikor találták meg a tetemet. Sárffy a levelében azt írja, hogy Mária királynétól „nem régen” (*his diebus*) kapta a parancsot a holttest felkutatására. Egyetértek Kasza Péterrel abban, hogy a *his diebus* szókapcsolat nem konkrét időjelölő, jelenthet akár két hetet vagy valamivel többet is. Ebből következően II. Lajos testét az orvosok feltételezésénél jóval korábban is megtalálhatták. Ezzel a kérdéssel függ össze Thomas Wolseynek, Anglia kancellárjának október 23-án kelt levele, melyben

¹⁴ BRADLEY, Raymond S., JONES, Philip D. ed. *Climate since A. D. 1500*. London, Routledge, 1995; VADAS András, RÁCZ Lajos, *Éghajlati változások a Kárpát-medencében a középkor idején* = *Agrártörténeti Szemle*, 2010, 39–61.

II. Lajos megtalálásáról és székesfehérvári „temetéséről” ír.¹⁵ A csonkán maradt szöveg – véleményem szerint – elképzelhető, hogy nem a temetésről, hanem csupán a test a városba való beviteléről szól. Amennyiben a kancellár levelének keltezése helyes, Sárffy csapatának a feltételezettnél jóval korábban kellett megtalálnia II. Lajos tetemét, hiszen a hír a kor kommunikációs viszonyai közt néhány nap alatt nem érkezhettek meg Angliába. A későbbiekben a szakmának mindenképpen szükséges tisztáznia ezt a kérdést.

A fentiek alapján kijelenthető, hogy az a feltevés is kétségbe vonható, amely szerint a holttest nem maradhatott viszonylag jó állapotban. Maguk a szombat-helyi orvosok vetik fel, majd vetik el a hullaviaszos átalakulás lehetőségét. Úgy vélem azonban, hogy az érvek nem kellően megalapozottak, ezért érdemes lenne talán ezt a kérdést alaposabban körüljárni, és adott esetben – már amennyiben ez egyáltalán lehetséges – a teóriájukat erősebb bizonyítékokkal alátámasztani. Egyelőre nem zárható ki ugyanis, hogy a holttest akár hosszú ideig is feküdhett az ilyen folyamat megindulását elősegítő közegben, lehetett akár bűdös is, továbbá ez részben még a fogazat vizsgálatának szükségességére is magyarázatot adhat. Én magam csak képeken láttam hullaviaszos holttesteket, de azok alapján úgy vélem, hogy noha azok meglepően épen maradtak, az arcuk azért nem úgy néz ki, mint egy teljesen friss halotté. Ezen túlmenően – ahogy korábban már említettem – Lajos testének állapotára vonatkozó leírás szó szerinti értelmezését még az is kétségessé teheti, hogy egyfelől nem tudjuk, hogy Sárffy esetében pontosan mit is kell értenünk a ’romlatlan’ szó alatt, másfelől pedig – és ez még fontosabb – a levélben a szentkultuszhoz köthető gyakori motívum megjelenésével is számolhatunk. Nagy az esélye annak, hogy a király teste cseppet sem volt „jó” állapotban, hanem valójában már a rothadás előrehaladott állapotában találták meg.

Végezetül a „legfeljebb néhány napos” holttest teóriával kapcsolatban is több kérdés merül fel bennem. Egyrészt, ha annyira friss a holttest, akkor – mint fentebb már említettem – az arcáról is fel lehetett volna ismerni, vagyis semmi szükség nem lett volna a fogakat vizsgálatára. Eldönthető, hogy a királyt találták meg, vagy sem. Meglehetősen furcsa dolog az is, hogy éppen a király lova és fegyverei közelében található egy friss magányos sírhalom, amely alatt egy fiatalember fekszik. Kit és miért ott temettek el egymagában, főleg hetekkel a csata után? Miért nem egy temetőben? Azt is problémának érzem, hogy ha nem a király holttestét vitték Székesfehérvárra, akkor az bizonyára sok embernek feltűnt volna, ilyen körülmények között pedig a testcsere titokban tartása szinte lehetetlen. Ezenkívül több olyan forrásunk is van, amelyek inkább azt támasztják alá, hogy a holttest mégiscsak a királyé lehetett. Az egyik legfontosabb talán Antonio Boemo beszámolója, aki megemlíti, hogy Czetricz a holttestről levette a jegygyűrűjét

¹⁵ „I have also receyved newes of the affaires of Hungarye, confermyng the victory had by the Turke in the batail, more by violence of [his] artillery, then by any other feate of werre or puissance. After the corse of the King was founde, [...] to be in the most solempne and honourable maner [...] entered.” *Public Record Office, State Papers, 1/39 f. 214.* A szövegrészletért köszönetet kell mondanom Bárány Attilának, aki még kéziratban lévő munkájában foglalkozik a kérdéssel.

és elküldte Mária királynénak.¹⁶ Arról viszont nincs adatunk, hogy ezt Mária megkapta-e és valamiről felismerte-e. Arra pedig külön felhívnam a figyelmet, hogy a függelékben magyar fordításban közölt Szapolyai-oklevél is megerősíti a király halálának Czetricz által elmondott körülményeit. Ezek szerint Szapolyai-ban sem merült fel a király esetleges meggyilkolása, holott politikailag nem lett volna számára haszontalan, ha ezzel vádolhatta volna meg Habsburg ellenfelét. Még számos forrást idézhetnénk, amelyek kapcsolatba hozhatók Lajos halálával, a holttest sorsával, a temetéssel, de ezek felsorolásától most eltekintek, mert semmivel sem viszik előre a vitát.

Akárhogy is okoskodunk, egy dolog biztos. II. Lajos a csata után életét veszítette, amire konkrét bizonyítékot jelent egy 1527-ből fennmaradt oklevél.¹⁷ Ebben azt olvashatjuk, hogy Horváth Márton felkereste azokat a jobbágyokat, akik a csataterőről elvitték a király ruháit és a pecsétgyűrűjét. Ez utóbbit – mivel a gyűrűnek fontos közjogi funkciója volt – a nádor, Báthori István jelenlétében megsemmisítették. Talán ezek a jobbágyok még közvetlen a csata után találtak rá a királyra, de az is lehet, hogy akkor földelték el a holttestét, amikor Kanizsai Dorottya négyszáz paraszt segítségével közös sírba temette a halottakat. Az biztos, hogy több évtizeddel később két Konstantinápolyba utazó diplomata lejegyezte, hogy Mohács környékén a helyiektől azt hallották, hogy a környékeliek találták meg és temették el II. Lajost.¹⁸

Összefoglalva tehát bármennyire is tetszetős elmélettel álltak elő az orvosok, véleményem szerint elképzelésüket nem sikerült megkérdőjelezhetetlen bizonyítékokkal alátámasztaniuk. Nem tettek mást, mint az eddig jól ismert forrás idézett mondatait hibásan értelmezték, illetve úgy interpretálták, hogy az a saját elméletüket támassza alá. Nem vettek figyelembe és nem mérlegeltek megfelelően minden eshetőséget. Helyesebb lett volna, ha óvatosabban fogalmaznak, a teóriájukat csupán az egyik lehetséges verzióként adják elő, és a felmerülő bizonytalanságokra is nyomatékosan felhívják a figyelmet. Sárffy beszámolója ugyanis egyszerűen nem alkalmas arra, hogy olyan messzemenő következtetéseket vonjunk le belőle, mint amilyenekre a szombathelyi orvosok kísérletet tettek. Mindenképpen hozzá kell tennem, hogy természetesen én sem lehetek biztos abban, hogy Sárffyt valóban Lajos holttestét találták meg, és alapvetően nem is tartanám „szentségtörésnek”, ha ez kiderülne. Dr. Tolvaj Balázs és dr. Nemes István ezt bizonyítani szándékozó érveit azonban elégtelennek tartom. Ne felejtjük el, hogy Czetricz Ulrich az egyetlen szemtanúja a király halálának, az összes többi írott forrásunk csak

¹⁶ *Mohács*, szerk. B. Szabó János, Budapest, Osiris, 2006, 118. (Erdösi Péter fordítása)

¹⁷ PROKOPP Gyula, *Esztergomi primási levéltár = Magyarország levéltárai*, szerk. BALÁZS Péter, Bp, 1983, 272–280. (Prokopp az oklevelet fotón közli, amely meglehetősen kis méretű, de azért még olvasható.)

¹⁸ MATKOVIĆ Péter, *Két konstantinápolyi császári követség utelirása, Rym K. 1571 és Ungnád D. 1572-ik évi utazása* = MARGALITS Ede, *Horvát történelmi repertorium* II, Budapest, MTA, 1902, 91. – Erre vonatkozó l. Vigilia: PROKOPP Gyula, *II. Lajos király pecsétgyűrűje = Vigilia*, 1967, 528. (Nincs pontos forrás, csak hivatkozás)

későbbi elbeszélés, és többnyire már a korabeli szerző számára is ellenőrizhetetlen mendemondákon alapult. Más szemtanú híján eddig Czetricz verziója számít a legvalószínűbbnek, de – hozzá kell tennem – nem megkérdőjelezhetetlenek. Fenntartásaim ellenére nem gondolom teljesen haszontalannak a probléma felvesztését. Az ilyen gondolat kísérletek mindenképpen elősegítik a történettudomány fejlődését, mert ráveszi arra a szakmában járatos tudósokat, hogy újra átnézzék és felülvizsgálják a sok esetben megcsontosodott, elavult vagy nem megfelelően körüljárt történelmi kérdéseket. De a félelmeimet sem rejthetem véka alá. Manapság a történelmi kérdések túlfűtött érzelmekkel való megközelítése általános jelenség. Félő, hogy a vita hamar elveszíti szakmai jellegét, és az egyik oldalra a – meggyőződés szerint tévesen – „történelemhamisítóknak” bélyegzett hivatalos történész és filológus szakma képviselői, a másik oldalra pedig a magukat az ún. „igaz történelem” szószólóinak tartó lelkes amatőrök kerülnek.

Függelék¹⁹

1526 november 11. *Szapolyai János magyar király Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellárnak beszámoló II. Lajos haláláról, november 9-én megrendezett ünnepélyes temetéséről, és saját királlyá választásáról, valamint koronázásáról.*

János, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya!

Őszintén szeretett tekintetes és nagyságos (uram)! Miután a közeli napokban Magyarországunk főurai és előkelői Tokaj városunkban gyűlést tartottak, erre az akkor még jövőbeli napra a nemesség egészének akaratából Székesfehérvárra általános országgyűlést rendeltek el. Miután pedig a meghatározott napra városunkba, Székesfehérvárra érkeztek, ahol a néhai felséges Lajos urunknak, a boldogemlékezetű elődünknek, Magyarország és Csehország stb. királyának minap az iszaptól – a már kiszáradt örvényből, melybe vigyázatlanul beleesett – kiásott és a nagyobbik egyházban (ti. a nagytemplomban – Sz. Zs.) igen nagy tisztelettel elhelyezett élettelen teste feküdt, úgy láttuk jónak, hogy mindenekelőtt az igen kiváló fejedelemnek kell megadnunk a végtisztességet. Iparkodtunk tehát eltemetni a felséges Lajos király úr földi maradványait, mivel a már régóta oszladozó tetemét nem lehetett tovább a föld színén tartani. A felség iránti hűségünk, tiszteletünk és őszinte igaz jóakaratunkból kifolyólag tehát a Szent Márton püspök és hitvalló ünnepe előtti pénteken a felség földi maradványait – amint az a királyok testéhez illik –, ünnepélyes szertartással, méltó temetési pompával, nagyszámú

¹⁹ A teljes oklevél magyar fordításának közlését azért tartom fontosnak, mert egy frissebb tanulmányban (BOTLIK Richárd, *1529 október 19. Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez = Századok*, 2002, 669–677) a szerző több ponton félreértelmezte a latin szöveget. – A Szöveg egyetlen kiadása megjelent: *Magyar történelmi okmánytár; londoni könyv- és levéltárakból, 1521–1717*, ed. Simonyi Ernő, Pest, 1859, 87–89. (*Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria*, 5.)

ember jelenlétében ősei sírboltjában helyeztük el. Miután ezt elvégeztük, a következő napon a főpapok, a bárók és főnemesek, valamint az egész nemesség – őseik szokása szerint – egyesek a városfalakon túlra a nyílt mezőre, mások pedig a falakon belülre, a házakba gyűltek, és a legfontosabb ügyekről tárgyaltak. Az ország dolgai és veszedelme ugyanis nem tűrt halasztást, nehogy továbbra is oltalmazó és király nélkül maradjon ez az akkorra már éppen eléggé elerőtlenedett ország. Az összes rendek minden főnemesének és nemesének egyhangú szavával és egyetértésével úgy határoztak, hogy az általunk sosem és egyáltalán nem remélt királyi méltóságra emelnek minket. És noha a megítélésünk szerint úgy tűnt, hogy eme legfőbb méltósághoz nem elegendő az erőnk, mégis az országlakosaink könyörgése és kényszerítése, és még inkább a végveszélybe jutott országunk helyzete arra ösztönzött, hogy a vállunkra vegyük ezt a terhet. Ezt pedig – a mindenható Isten könyörületében és a szeplőtelen Istenszülő oltalmában reménykedvén – nem annyira önként, mint inkább Isten és a nép parancsára tettük. Majd ezen a napon a leghatalmasabb Isten kegyéből, aki bennünket erre a magas méltóságra meghívni méltónak tartott, és az összes országlakosunk egyhangú óhajából és fölkiáltásából Magyarország isteni király elődeinkhez hasonló módon nyilvánosan, ünnepélyes szertartás keretében minket a Szent Koronával ékesítettek. Ezt azért tartottuk fontosnak elmondani, hogy a szerencsés előmenetelünk okán szerencsét kívánjatok nekünk, mivel kételkedés nélkül tisztában vagyunk az irántunk érzett őszinte szeretetetekkel. Nektek minden jót kívánunk. Kelt városunkban, Székesfehérváron, az említett Szent Márton püspök és hitvalló ünnepén, az Úr 1526. évében.

SZEBELÉDI, ZSOLT

Un cadavre mystérieux près du torrent Csele

Les difficultés de l'interprétation du rapport Sárffy par un philologue

Deux médecins de Szombathely, István Nemes et Tolvaj Balázs, se fondant sur quelques affirmations incluses dans la lettre de Ferenc Sárffy sur le processus de l'identification du cadavre de Louis II, prétendent que le corps – déterré en octobre 1526 et transporté à Székesfehérvár – ne pouvait nullement être celui du monarque. Pour eux, il s'agissait sans doute du cadavre d'un jeune homme, mort depuis quelques jours seulement. Dans mon étude, je me propose de soumettre à l'examen les arguments des deux médecins. A mon sens, on peut leur reprocher une interprétation très partielle de la lettre en question. Dans la suite, j'aurai recours à des arguments textologiques pour prouver que le rapport Sárffy en lui-même ne peut nullement servir de point de départ à des théories révisionnistes comme celle proposée par les deux médecins.

Keywords 16th century, Kingdom of Hungary, Battle of Mohács, King Louis II. of Hungary, Latin philology, source analysis.